

kanonok mint lüttichi püspök már 1505-ben meghalt. Az udvari könyvtárnak Gentillotti könyvtárossága idejében (1705—1723) készült kéziratári jegyzékében még nem szerepelt s így alighanem később került oda ismeretlen helyről és uton. Denis abbé 1745-iki katalógusában azonban már szerepel. A kéziratot 1809-ben Napoleon rendeletére Párisba vitték s a Bibliothèque nationaleba kebelezték. Az első császárság bukása után azonban a becses kodex ismét visszakerült jogos tulajdonosaihoz.

Dörnhöffer tanulságos bevezetését egy terjedelmesebb függelék rekeszti be, melyben a K. K. Hofbibliothekban és a K. u. K. Familien- u. Fideikommiss-Bibliothekban lévő többi 13 brüggei származású kéziratot ismerteti. Σ.

Bohatta, Hanns. *Katalog der liturgischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts in der herzogl. Parma'schen Bibliothek in Schwarzau am Steinfeld N.-Ö.* Wien, 1909, 1910. A. Holzhausen-ny. 4-r. XII, 467; 4, 443 l.

E pazar fényvel kiállított két kötetben dr. Hanns Bohatta, jónevű osztrák bibliografus a Pármai hercegeknek az alsó-ausztriai Schwarzauban elhelyezett egyik érdekes gyűjteményét dolgozta föl, az ú. n. kis liturgikus könyvtárat, melynek alapját Charles Louis de Bourbon, Pármai herceg vetette meg 1849-ben. A gyűjteményt előbb a szászországi Wisdruppan őrizték, innen Párisba, majd 1870-ben Nizzába került, míg végre 1889-ben a hercegi nagy könyvtárral együtt Schwarzauba helyezték át. A herceg halála után (1888) a nagyérdékű könyvgyűjtemény unokájára, Robert Pármai hercegre szállt, a ki lelkesedéssel fejlesztette azt tovább. Míg az öreg herceg főleg livres d'heures-öket gyűjtött, addig az unoka a missalék, breviariumok s egyéb ritka liturgiai könyvek inkumábulum-kori kiadásában lelte örömét. Robert herceg bibliofil hajlamát bizonyítja az is, hogy ő határozta el 1906 nyarán jelen fényes katalogus kiadatását. Sajnos, a mű megjelenését már nem érthette meg, mert 1907 nov. 16-án őseihez költözött.

Bohatta a reá bizott föladatot derekasan oldotta meg. A 600-nál több számra terjedő gyűjtemény mindegyik darabját apróra leírta. Nemcsak az incipitet és kolofont, hanem a három fő egyházi ünnepre vonatkozó passzusokat is közli, azután gondos jellemzést ad a kiadványról általában s a leírt példányról különösen. Ezt kiegészítik a mű egyéb lelőhelyeire s könyvkereskedői értékére vonatkozó adatok. Az utóbbiakhoz a szakmunkák hosszú sorát használta föl, melyek közül sajnosan nélkülözzük a Szabó - Hellebrant - féle régi magyar könyvtár III. kötetét. Így történhetett meg azután, hogy az esztergomi missale 1512-iki

velencei s az esztergomi breviárium 1524-iki velencei kiadására vonatkozó szakaszokba több hiba csúszott be. Így nem tud róla, hogy a missale kétféle kolofonnal nyomtatott s a Weszprémi és Knauz nyomán felsorolt példányoknál a variánsokat összezavarja; ezenkívül Szabó-Hellebrant egyéb példányokról is tud s a címlapon látható szentképet is meghatározza, a mi a schwarzaui, czimlap-nélküli példány leírásánál kiegészítés gyanánt fölemlíthető lett volna.

Egyébként a munka, mely az említett két könyvön kívül más magyar vonatkozásút nem tartalmaz, a pontosság legmeszszebbmenő követelményeinek is eleget tesz.

Beosztása: 1. Általános művek; 2. az egyházmegyék, illetve a rendfőnökségek betürendjében csoportosított szerkönyvek; 3. a czimek betürendje mutatója; 4. jegyzék a nyomtatási helyek betürendje szerint; 5. jegyzék a nyomtatás időrendjében; 6. a nagy *livre d'heures*-ök képeinek táblázatos átnézete.

A mű becses adalék a könyvészeti irodalomhoz s nélkülözhetetlen segédkönyv a liturgikus irodalom XV—XVI. századbeli termékei szakszerű földolgozásánál. Σ.

Bohatta, Hanns. *Bibliographie der Livres d'heures (Horae B. M. V.), Officia, Hortuli Animae, Coronae B. M. V., Rosaria und Cursus B. M. V. des XV. und XVI. Jahrhunderts.* Wien, 1909. Gilhofer és Ranschburg (ny. Wilhelm Fischer). 8-r. 8, 77 l. 12 M.

A rendkívül nagy bibliografiai tevékenységet kifejtő szerző e füzetében a XV. és XVI. századi, irodalmilag ismeretes imakönyv-félék jegyzékét állítja össze igen áttekinthető csoportosításban s a bővebb leírásukat tartalmazó művekre való utalással. A jegyzékben az első helyet az imakönyvek legnépszerűbb, nyomdászati szempontból legértékesebb válfaja: a *Livres d'heures*-ök foglalják el, melyeknek nem kevesebb, mint 1447 kiadását sorolja föl. E nagy szám szükségessé tette a czimek áttekinthetőbb csoportosítását. Bohatta a Horariumokat két főcsoportba sorolta: külön foglalja jegyzékbe a latin- és francia nyelvűeket, még pedig liturgiai rendeltetésük szerinti alcsoportokba osztályozva (a városok, illetve szerzetesrendek betürendjében) és külön az egyéb nyelvűeket, a melyek száma amazokéhoz képest feltűnően kevés. A többi imakönyvfajokat, már a kiadások jóval kisebb száma következtében is, csupán a megjelenés helye és éve betü-, illetve időrendjében sorolja föl, mindig a sor élére állítva az évszám-, illetve helynélkülieket.

Érdekes, hogy az *Officium B. V. M. cz.* imakönyvből 218-féle, a *Hortulus animae*-ből 100-féle, a *Corona B. V. M.*-ből 13-féle,